

АГРАРНІ РЕФОРМИ ПОЛЬСЬКИХ УРЯДІВ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті представлено аналіз українських історіографічних праць радянської доби та сучасності, присвячених аграрним реформам в Галичині 1921–1939 рр., виокремлено об'єктивні і суб'єктивні чинники, які вплинули на характер української історіографії досліджуваної проблеми, намічено питання, які потребують подальших наукових досліджень.

Ключові слова: українська історіографія, міжвоєнна Польща, аграрні реформи.

Аграрна реформа, яку здійснював польський уряд в Галичині в міжвоєнний період, має суперечливі, іноді діаметрально протилежні трактування. Актуальність історіографічного осмислення аграрних реформ Другої Речі Посполитої в Галичині міжвоєнного періоду визначається насамперед необхідністю як глибокого вивчення і переосмислення досвіду минулого в контексті сучасних проблем соціально-економічного розвитку, так і розв'язання земельного питання як неодмінної умови ефективності аграрного сектора в державі. Все це дає можливість об'єктивно представити погляди українських авторів на проблему аграрних реформ в Галичині 1921–1939 рр.

Метою пропонованої статті є аналіз стану дослідження аграрних реформ в Галичині 1921–1939 рр. в українській історіографії, що сприятиме об'єктивному вивченню порушеної проблеми та неупередженому її висвітленню, позбавленню стереотипів і суб'єктивізму в аналізі певних історичних позицій. До уваги бралися дослідження українських вчених радянської доби та сучасного періоду.

Повоєнну українську історіографію можна умовно поділити на радянську та сучасну. Загалом, у радянській історіографії аграрна політика Польщі на західноукраїнських землях трактувалась як буржуазна, антинародна, тобто така, що слугувала насамперед інтересам поміщиків та куркулів, критикувалась за непорушність засад приватної власності як на землю, так і на індивідуальні господарства. Зрозуміло, що ця критика була зумовлена запереченням капіталістичного розвитку сільського господарства та не вписувалась в ідеологічні комуністичні постулати про революційну перебудову села.

Однак слід зазначити, що упродовж 50-х років минулого століття українська радянська історіографія поповнилася низкою праць, автори яких вперше вводили до наукового обігу забуті імена, факти та архівні матеріали. Аналіз літератури з даної проблеми показав, що вагоме місце в історіографічному надбанні міжвоєнного періоду посідає дисертаційне дослідження С.Адалкіна “Аграрні відносини на Західній Україні (1919–1939 рр.)” [2]. Крім того, багато цікавих даних про соціально-економічне становище західноукраїнського селянства міжвоєнного періоду наведено у праці А.Бойка “Становище селян Західної України в панській Польщі (1919–1939 рр.)” [3].

В українській історіографії цього періоду з'являється ряд ґрунтовних праць, присвячених проблемі соціально-економічних відносин у західноукраїнському селі. Серед них варто виділити дослідження Л.Корнійчук “Становище трудового селянства західних областей України під владою панської Польщі (1920–1939), в якому, на нашу думку, міститься глибокий аналіз політичного та економічного становища сільського населення Галичини. Дослідниця спробувала розкрити окремі напрями польської аграрної політики, зупинилась на ключових аспектах аграрної колонізації, осадництва як елементів визиску селян. Л.Корнійчук стверджувала, що аграрна політика польських урядів “була спрямована на збереження великих поміщицьких латифундій і зміцнення куркульських господарств за рахунок грабування трудящого селянства, за рахунок його зубожіння” [21].

Вчені М.Герасименко, Б.Дудикевич [9], М.Кравець [23] в основному звернули увагу на становище бідних селян. Вони стверджували, що комасація, як і парцеляція, були вигідними лише заможній верстві населення, а становища малоземельних селян така реформа не поліпшувала. Їх праці містять значний фактологічний матеріал стосовно різних аспектів економічного розвитку Польщі, витримані в дусі ленінсько-сталінської методології і мають виразний тенденційний характер.

Глибокий аналіз політичного та економічного становища східногалицького селянства міститься у працях П.Свежинського. Зокрема в монографії “Аграрні відносини на Західній Україні в кінці XIX – на початку XX ст” [29] автор певну увагу приділив аграрній політиці польських урядів та ставленню до неї різних політичних партій міжвоєнного періоду, проаналізував різні форми аграрного руху на західноукраїнському селі. Автор вперше в радянській історичній та економічній літературі розглянув аграрні реформи на Західній Україні в епоху монополістичного капіталізму.

Початок 60-х років XX ст. позначився певними зрушеннями в радянській історіографії щодо висвітлення історії західноукраїнських земель. Це було обумовлено послабленням компартійного контролю, поверненням історичній науці її дослідницьких функцій. Слід відзначити, що у працях цього періоду основна увага зверталась не на передумови та економічні наслідки земельної реформи, а на її суспільно-політичні аспекти, зокрема становище малоземельних селян та їх взаємини із землевласниками. При цьому обов’язковим було критикувати всі дії, так званої, буржуазної Польщі

У 60–70-ті рр. минулого століття зростає інтерес українських науковців до соціально-економічних процесів на західноукраїнських землях 1921–1939 рр., з’являються фундаментальні видання, в яких автори намагалися висвітлити питання соціально-економічного розвитку західноукраїнського села, показати особливості польської аграрної реформи, розкрити соціально-економічні відносини в аграрній сфері. До таких праць належать фундаментальні авторські монографії радянської доби І.Васюти “Селянський рух на Західній Україні в 1919–1939 рр.” [5]. та “Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз’єднання (1918–1939 рр.), (Львів, 1971) [6]. У монографії на основі багатого фактичного та архівного матеріалу, статистичних та документальних даних автор висвітлив соціально-економічну історію західноукраїнського села, дав розгорнуту картину здійснення аграрної реформи на галицьких землях. І. Васюта вперше в радянській історіографії звернув увагу на істотні відмінності в проведенні аграрної реформи між Волинським воєводством та воєводствами Східної Галичини.

Значний архівний матеріал був залучений дослідниками при підготовці узагальнюючих праць з історії України, а саме: “Історія селянства Української РСР” [13], в “Історії міст і сіл Української РСР”, зокрема в томах, присвячених Івано-Франківській (1971) [14], Львівській (1968) [15], і Тернопільській (1973) [16] областям. Однак ці праці не дають повного уявлення про економічні процеси, що відбувалися в галицькому селі, не враховують особливостей його розвитку.

Серед відомих праць радянської історіографії 80-х років минулого століття, в яких предметом дослідження є міжвоєнне західноукраїнське село, варто виділити монографію С.Макарчука “Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма” [26], в якій автор здійснив ґрунтовний аналіз економічної діяльності Польщі на західноукраїнських землях, аналізує політику колонізації шляхом воєнного й цивільного осадництва тощо).

Заслуговують на увагу праці Ю.Сливки “Борьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення” (Київ, 1973) [31], “Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) (Київ, 1985) [32], які є помітним внеском у дослідження політики польського уряду щодо Західної України, зокрема, в аграрних питаннях. Автор використовує широке коло джерел з історії України й Поль-

щі. Це фактично єдині ґрунтовні дослідження радянської історіографії, в яких докладно проаналізовано концепцію аграрної політики ендеків та санаційних урядів в Західній Україні, її соціальну і національну сутність. Автор наголосив на антиукраїнському характері національної, соціально-економічної, культурно-освітньої політики польських урядових кіл, показав непослідовність прийнятих сеймом законів у розв'язанні складних аграрних проблем, пояснив деякі особливості осадницького руху.

Основним напрямком аграрної політики польських урядів щодо Галичини міжвоєнного періоду присвячена дисертація С.Лилика "Аграрна олігархія Західної України 20–30-х рр. ХХ ст." [25].

У 90-х роках минулого століття розпочався новий – сучасний період в українській історіографії. Розширений доступ до архівних фондів, можливість опрацьовувати документи у польських та інших закордонних архівах, відкриття спецсховищ бібліотек створило умови для інтенсивного заповнення "білих плям" історії. В оцінках дослідників цього періоду прослідковується спроба відійти від усталених раніше стереотипів і висвітлювати досліджувані проблеми з об'єктивної точки зору.

Питанням перебування українських земель у складі II Речі Посполитої присвячено ряд ґрунтовних дослідження, які базуються на широкій джерельній базі, у тому числі і на архівних матеріалах. Так численні ракурси цих питань представлені в працях Г.Ковальчак [19] Дослідник М.А.Свинчук визначив головний зміст урядової політики на західноукраїнських землях, як "зміцнення польськості" в усіх ділянках соціально-економічного та політичного життя Західної України і Волині у тому числі, та якнайшвидшу їх інтеграцію до складу Польської держави [30].

Як показує аналіз, вагомим внеском в українську історіографію є комплексна праця львівських вчених Л.Зашкільняка та М.Крикуна "Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів". Це перша в українській історіографії цілісна історія Польщі, написана на основі залучення до наукового обігу нових комплексів зарубіжних та вітчизняних джерел і спеціальної літератури [12]. З широким залученням польських документів й матеріалів написані праці тернопільської дослідниці Л.Алексієвець [1], в яких авторка значну увагу приділила суті аграрної реформи Польщі, стабілізації фінансової системи розвитку промисловості та сільського господарства, перебудови економіки відповідно до потреб країни 1918–1939 рр.

Директор інституту європейської інтеграції Львівського національного університету імені Івана Франка Б.Гудь у своєму дисертаційному дослідженні [10] та інших наукових працях особливу увагу приділяє аграрним реформам польських урядів, що були спрямовані на парцеляцію великої земельної власності в Західній Україні і передачі землі з фонду аграрної реформи в руки польських колоністів і осадників. Вчений звернув увагу на те, що справжньою метою військового осадництва було створення на західноукраїнських землях бази для боротьби з національно-визвольним українським рухом, а також колонізація цих теренів.

Проблему військового осадництва в західноукраїнських землях активно досліджує історик В.Смолей. У своїй монографії "Польське цивільне і військове сільськогосподарське осадництво в Західній Україні 1919–1939 рр." [33] автор зокрема зазначає, що земельна реформа, яку здійснював польський уряд, принесла мало користі українському селянству, позаяк більшість парцельованих земель відходила до польських селян та до новоприбулих цивільних і військових колоністів. Він стверджував, що особливість проведення земельної реформи у Галичині полягала в тому, що польські політичні кола розглядали її як національно-політичну проблему, тобто під кутом зору національної асиміляції українців Галичини. В.Смолей виокремив основні методи і заходи, підтверджені законодавчими актами Польської держави, що визначали межі і завдання польської колонізації галицьких земель у міжвоєнний період. Польська влада вбачала основне своє завдання, що скеровувалося на зміну становища поляків в Гали-

чині, у поширенні осадництва, яке дозволило б змінити демографічну ситуацію у краї на користь поляків...

Характеристиці аграрної політики Польської держави у міжвоєнний період з одночасною оцінкою сільського господарства українських земель присвятили свої дисертаційні дослідження ряд вчених. Так, новаторським за змістом і постановкою проблеми є дисертаційне дослідження Я.Шабали “Аграрна політика Польщі на Волині (1921–1939 рр.)”, в якому автор підкреслює, що основним компонентом реорганізації земельного устрою в Польщі міжвоєнного періоду була комасація, яку започаткувала польська влада відразу після прийняття закону про комасацію від 31 липня 1923 р. Вчений аргументовано стверджує, що польське осадництво було одним із напрямів аграрної політики польської влади і було зумовлене в основному соціально-економічними чинниками” [34].

Із досліджень, присвячених окремим аспектам соціально-економічного розвитку Галичини, варто виділити публікації З.Баран [3], О.Шміги [35] та ін. Їхні праці базуються на широкій джерельній основі, в тому числі і на архівних матеріалах і засвідчують зростий рівень аналітичного підходу до історії відродженої Польської держави, її соціально-економічного розвитку у міжвоєнний період.

Не можна обминути увагою і регіональні дослідження. Важливу роль в аналізі аграрних реформ польського уряду в Галичині відіграють праці істориків Львова, Івано-Франківська, Тернополя, чому сприяють багаті традиції у дослідженні Галичини міжвоєнного періоду. Цілком закономірно, що саме західноукраїнські вчені посіли провідні позиції у вивченні актуальних питань історії Галичини.

На особливу увагу заслуговують дослідження М.Вітенка [7], М.Геника [8], Р.Кобильника [18] М.Кугутяка [24], В.Комара [20], П.Федорчака [36] та ін. Так В.Комар досліджує міжнаціональні взаємини у Другій Речі Посполитій, використовуючи широкі архівні джерела, що свідчить про наявність нових фактів, поглядів і міркувань з цієї проблематики. Цікавий фактичний матеріал містить праця П.Федорчака “Новітня історія Польщі ХХ століття” [36], в якій із сучасних позицій проаналізовано політико-адміністративне, юридичне, міжнародне, економічне та соціокультурне становище регіону в контексті політики II Речі Посполитої.

В останні роки розширилося коло дослідників проблеми аграрної політики. Деякі особливості аграрної політики Польщі на українських землях, характер та умови господарювання мешканців сільської місцевості розкриває у своєму дисертаційному дослідженні Н.Коростіль “Економічна та соціокультурна сфера українського села у Східній Галичині (1919–1939 рр.)” (Черкаси, 2007) [22]. Дослідниця І.Кватира у своєму дисертаційному дослідженні “Особливості соціально-економічного розвитку Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.)” (Тернопіль, 2010) акцентує увагу на основних тенденціях розвитку сільського господарства Другої Речі Посполитої та наслідках економічної політики польських урядів [17].

Проблема аграрної політики Другої Речі Посполитої є сьогодні предметом дослідження таких вчених як П.Долганов [11], Т.Никитюк [27], В.Піскунова [28], В.Футала [37] та ін.

Таким чином, аналізуючи стан української історіографії, можна відзначити, що питання аграрної політики Польщі в Галичині 1921–1939 рр. не залишалось поза увагою дослідників, але, на жаль, кількість праць з цієї проблематики незначна. Сучасні українські науковці головну увагу приділяють вивченню розвитку українського національно-визвольного руху міжвоєнної доби, українсько-польським стосункам, заповнюючи прогалини, які утворилися у дослідженні цих проблем в радянські часи. На нашу думку, доцільними для подальшої наукової розробки проблеми дослідження є такі положення: оцінка наслідків аграрних реформ з точки зору їх ефективності, вияв-

лення позитивних та негативних тенденцій в аграрному секторі Галичини міжвоєнної доби.

1. Алексієвеч Л. М. Новітня історія Польщі (1918–1939) [Текст] / Л. М. Алексієвеч. – К. ; Тернопіль : Астон, 2002. – 320 с.
2. Адалкін С. Аграрні відносини на Західній Україні (1919–1939 рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец.07.00.02 “Історія СРСР” / С.Адалкін. – Львів, 1951. – 18 с.
3. Баран З. До питання про аграрну політику урядів міжвоєнної Польщі стосовно Західної України / З. Баран // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львівський державний університет ім. І. Франка, 1998. – Вип. 33. – С. 146–153.
4. Бойко А. Становище селян Західної України у панській Польщі (1919–1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02” Історія СРСР” / А. Бойко. – Львів, 1951. – 19 с.
5. Васюта І. К. Селянський рух на Західній Україні в 1919–1939 рр. / І. К. Васюта. – Львів : Вид-во Львівськ. ун-ту, 1971. – 222 с.
6. Васюта І.К. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз’єднання (1918–1939 рр.) / І. К. Васюта. – Львів, 1971. – 236 с.
7. Вітенко М. Польсько-українські відносини у Галичині: соціально-економічний аспект (остання третина ХІХ – початок ХХ ст..) : автореф. дис. На здобуття наук.ступеня канд. іст. наук : 07.00.02 “всесвітня історія” / М. Д. Вітенко. – Чернівці, 2006. – 20 с.
8. Генік М. А. Українське питання в діяльності польських політичних партій (1920–1926) : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.02 “Всесвітня історія” / М. А. Генік. – Чернівці, 1997. – 17 с.
9. Герасименко М. Боротьба трудящих Західної України за возз’єднання з Радянською Україною (1921–1939 рр.) / М.Герасименко, Б.Дудикевич. – К. : Держполітвидав УРСР, 1955. – 224 с.
10. Гудь Б.В. Українсько-польські конфлікти ХІХ – першої половини ХХ століття: етносоціальний аспект : дис... доктора істор. наук : 07.00.02 “Всесвітня історія” / Богдан Васильович Гудь. – Львів, 2007. – 389 с.
11. Долганов П. С. Українсько-польський конфлікт на економічному ґрунті (1922–1939 рр.) / П. Долганов // Слов’янський вісник. – 2011. – Вип. 12. – С. 53–62.
12. Зашкільняк Л. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
13. Історія селянства Української РСР: у 3 т. – К. : Наук. думка, 1967. – Т.2. – 534 с.
14. Історія міст і сіл Української РСР: в 26 томах. Івано-Франківська обл. – Т.9. – К. : Головна ред. Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1971. – 639 с.
15. Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. Львівська обл. Т. 14.– К. : Головна ред. Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1968. – 980 с.
16. Історія міст і сіл Української РСР: в 26 томах. Тернопільська обл. Т.20.– К. : Головна ред. Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1973. – 640 с.
17. Кватира І. Особливості соціально-економічного розвитку Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.02 “всесвітня історія” / І. Кватира. – Тернопіль, 2010. – 22 с.
18. Кобильник Р. Українське питання в концепціях польських урядових партій (1926–1930 рр.) / Р. Кобильник // Україна і Польща в ХХ ст.: проблеми і перспективи взаємовідносин. Зб. наук. праць. – К. – Краків, 2002. – С. 95–97.
19. Ковальчак Г. І. Економічний розвиток західноукраїнських земель / Г. І. Ковальчак. – К. : Наук. думка, 1988. – 254 с.
20. Комар В. Політика Польщі щодо українців Галичини (1919–1939 рр.): основні напрямки та етапи / В.Комар // Галичина: Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2001. – № 5–6. – С. 290–295.
21. Корнійчук Л. Становище трудового селянства західних областей України під владою панської Польщі (1920–1939) / Л. Корнійчук. – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – 70 с.
22. Коростіль Н. Зміни в економіці села Східної Галичини в міжвоєнний період (1919–1939 рр.) / Н. Коростіль // Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній часопис. – Івано-Франківськ, 2006–2007. – Вип. 12.–13. – С. 378–384.
23. Кравець М. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921–1939 рр. / М. Кравець. – К. : Вид-во Академії Наук Української РСР, 1959. – 234 с.
24. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939р.) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200с.
25. Лылык С. В. Аграрная олигархия Западной Украины 20-х – 30-х годов ХХ в. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. истор. наук : 07.00 02. “История СССР” / ЛГУ им. Ив. Франко / С. В. Лылык. – Львов, 1988. – 19 с.

26. Макарчук С. А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма / С. А. Макарчук. – Львов: Вища школа, 1983. – 225 с.
27. Никитюк Т. Л. Теоретичні аспекти господарського життя Волині в міжвоєнний період (20–30-ті роки ХХ ст.) / Т. Никитюк // Економічний форум. – 2012. – № 2. – С. 16–19.
28. Піскунова В. Аграрна політика Польщі щодо українських земель у міжвоєнний період / В. Піскунова // Матеріали Всеукр. наук. конф. з нагоди 415-річчя від дня народж. гетьмана Б. Хмельницького; ЧНУ ім. Б. Хмельницького, Осередок НТШ у Черкасах, Студентське наук. т-во. – Черкаси : Вертикаль, 2011. – С. 315–318.
29. Свежинський В. Аграрні відносини на Західній Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. / В. Свежинський. – Львів : Вид-то Львівського університету, 1966. – 192 с.
30. Свинчук А. В. Аграрна політика польського уряду щодо Волині у 20–30-ті роки ХХ століття / А. В. Свинчук // Науковий вісник ВДУ: Історичні науки. – 2000. – № 1. – С. 100–105.
31. Сливка Ю. Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення / Ю. Ю. Сливка. – К. : Наук. думка, 1973. – 255 с.
32. Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Ю. Ю. Сливка. – К. : Наук. думка, 1985. – 271 с.
33. Смолей В. Польське цивільне і військове аграрне осадництво у Західній Україні : Історико-правовий контекст (1919–1939 рр.) / В. Смолей. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 110 с.
34. Шабала Я. М. Аграрна політика Польщі на Волині у 1921–1939 рр. : дис... канд. іст. наук : 07.00.01 / Ярослав Миколайович Шабала. – Луцьк, 1997. – 167 с.
35. Шміга О. Особливості еволюції соціально-економічної структури західно-українського села в 20–30-і роки ХХ ст. / О. Шміга // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. Вип. 2. – Тернопіль, 2002. – С. 48–49.
36. Федорчак П. Новітня історія Польщі ХХ століття: навчально-методичний посібник / П. С. Федорчак. – Івано-Франківськ, 2006. – 219 с.
37. Футала В. Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939) [Текст] : [монографія] / Василь Футала ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів ; Дрогобич : [Коло], 2010. – 456 с.

В статтє представлен анализ украинских историографических работ советской эпохи и современности, посвященных аграрным реформам в Галичине 1921–1939 гг, выделены объективные и субъективные факторы, которые повлияли на характер украинской историографии исследуемой проблемы, намечены вопросы, требующие дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: украинская историография, межвоенная Польша, аграрные реформы.

The paper presents the analysis of Ukrainian historiography works Soviet era and contemporary devoted to agricultural reform in Galicia 1921–1939 biennium, determines the objective and subjective factors that influenced the character of Ukrainian historiography investigated problem, scheduled issues that need further research.

Keywords: Ukrainian historiography, interwar Poland, agrarian reform.